

MYKOLAS KLEOPAS OGINSKIS. „ATSIMINIMAI“

I TOMO FRAGMENTAS

Mykolo Kleopo Oginskio (1768 09 25– 1833 10 15) portretas.
Dailininkas Fransua Granjė (1793–1867)

ANTRA KNYGA. II SKYRIUS

Maždaug tuo metu iškeliavau į Peterburgą. Čia atvykau 1792-ųjų gruodžio 22 dieną.

Sostinė didžiavosi prabanga ir puošnumu bei Jekaterinos impozantiškumu ir genialumu, įkvėpdavusiu baimę ir pagarbą visiems, kas prie jos priartėdavo. Peterburge jaučiausi daug mažiau suvaržytas, nei Brastoje, nepaisant įspūdžio, kurį turėjo padaryti prašmatniausias Europos dvaras, kuriame telkėsi garsiausi svetimšaliai.

Buvau pristatytas imperatorei, kuri priėmė mane labai maloniai ir mandagiai. Savimeilę paglostė tai, kad buvau pristatytas kartu su užsieniečiais, o ne su Targovicos konfederacijos atstovais, atvykusiais prieš kelias dienas imperatorės sosto papėdėje pakloti lenkų tautos pagarbą. Likau dar labiau patenkintas, pamatęs, koks skirtumas aukštojoje Peterburgo visuomenėje buvo daromas tarp Targovicos konfederacijos atstovų, kurių lyg ir stengtasi vengti, ir tų lenkų, kuriuos į sostinę atvykti privertė asmeniniai reikalai; šie buvo priimami iš tiesų išskirtinai draugiškai.

Ieškojau kelių, kaip patekti pas Platoną Zubovą, vienintelį, galėjusį pasiekti, kad mano prašymas būtų priimtas ir reikalai išspręsti greitai ir sėkmingai. Pas jį atvykęs sužinojau, kad didysis etmonas K... jį jau perspėjo apie mano pageidavimus, nes stengėsi man pasitarnauti, bijodamas, kad, susipažinęs su Zubovu, galiu kerštauti – papasakoti apie visas skriaudas, patirtas Lietuvoje.

Peterburge praleidau keturias savaites, vis dar nežinodamas, ar kam nors rūpi mano reikalavimai. Šventės dvare, viešos linksmybės, prašmatnios ir vėlyvos vakarienės, teatro vaidinimai, pilni azijietiškos pompastikos, pasivažinėjimai rogėmis keitė vienas kitą kiekvieną dieną; mieste susibūrę užsieniečiai savo akimis matė triukšmingus sostinės malonumus, jos prabangą ir puikumą.

Penktosios savaitės pradžioje kunigaikštis Zubovas pakvietė mane atvykti ir pareiškė, jog imperatorę sujaudino nemalonumai, kuriuos patyriau, sekvestravus mano žemes, ir ji mano, kad tai padaryta tik norint mane paniekinti, nes pati imperatorė neketino ir neturėjo teisės sekvestruoti žemės valdų Lenkijoje. Tačiau kas kita

dėl žemių, kurias turiu ar galiu paveldėti Baltojoje Rusijoje, nes šios provincijos gyventojai yra imperatorės valdiniai ir ji sekvestravo nuosavybę visų tų, kurie dalyvavo paskutiniojo Lenkijos seimo darbe, o ypač po Gegužės 3-osios. Jis pridūrė, kad aš tikriausiai jau kreipiausi, kur reikia, kad man būtų gražintos žemės Lietuvoje, o dėl žemių Baltojoje Rusijoje bus galima perduoti įsakymą generalgubernatoriui Pasekui, kad sekvestras būtų panaikintas.

– Tačiau, – kalbėjo kunigaikštis Zubovas, – jei jūs, iki šiol nežinomas imperatorei, kreipiatės į ją malonės sugrąžinti savo nuosavybę, būtų teisinga, kad jūs šios malonės nusipelnytumėte. Negali būti, kad išskirtinis savo kilme, turtu ir talentais žmogus norėtų atsisakyti galimybės pasitarnauti tėvynei ir atsiduotų tariamai filantropinėms, gal net revoliucinėms, idėjoms.

Atsakai jam, jog atvykau ne prašyti imperatorės malonės, bet reikalauti atstatyti teisingumą, kadangi neturiu jokių nuodėmių Rusijai, todėl negaliu būti apkaltintas ir nubaustas vien už tai, kad atlikau pareigą savo šaliai. Pridūriau, kad mano žemių sekvestras, uždėtas, kaip sako kunigaikštis, iš paniekos, gali man padaryti didelių turto nuostolių, tačiau aš tuo nesiskundžiu ir neprašau jokio žalos atlyginimo. Baigdamas pridūriau, kad niekada nebuvau revoliucionierius, bet neatsisakau savo polinkio į filantropiją, kurios principus pati imperatorė mus moko branginti, būčiau mielai tarnavęs laisvai ir nepriklausomai tėvynei, tačiau man bjauru tarnauti tėvynei, valdomai keleto individų, nepaklūstančių tautos valiai, nes paskui juos eina rusų kariuomenė ir kad, be kita ko, aš nutariau amžiams palikti savo tėvynę, nes nujaučiu (taip mano dauguma), kad netrukus Lenkija gali būti dar kartą padalyta.

– Išmeskite tai iš galvos, – juokaudamas atsakė kunigaikštis Zubovas. – Tik Rusijos priešai gali pasakoti tokias pasakas. Imperatorei labai rūpi lenkų tautos likimas. Ji nerimaudama stebėjo spąstus, jai paspęstus Prūsijos karaliaus, ir prarają, į kurią ją norėjo įstumti prancūzų revoliucionieriai. Pamačiusi, kad lenkai lieka kurti visiems jos išmintingiems patarimams, kuriuos ji siunčia per ambasadorių Varšuvoje, nusileido karštiesiems įžymiausių ir protingiau nei kiti mąstančių Seimo narių prašymams ir nusiuntė savo

kariuomenę į Lenkiją jums patiems gelbėti. Jai gaila jūsų tautos, todėl imperatorė norėjo įrodyti, koks jai svarbus šios tautos likimas. Jūs manote, kad imperatorei reikia naujų žemių?.. Argi ji negalėtų, jei norėtų, vienu žygiu užimti Turkiją ir pasodinti Konstantinopolio soste savo vaikai?.. Lenkija jai kur kas patrauklesnė, nes gali būti draugė ir kelias į Europą; Lenkija labai domina Rusiją būtent šiuo požiūriu... Tegu atkampiose jūsų provincijose rėkauja kilmingi žmogeliai, nežinantys, ko nori, jūsų jakobinai sankiulotai, neturintys ką prarasti, jūsų buvusieji Baro konfederatai! Tačiau ar protingi žmonės, kurių jūsų šalyje gana daug, gali įsivaizduoti, kad Rusijos imperatorė leistų padalyti Lenkiją? Galiu užtikrinti, kad jos ketinimai tikrai ne tokie, o jei žinotumėte, kokia didi jos siela ir kokie kilnūs jausmai, pirmasis siektumėte savo šalyje užkirsti kelią apie tai skleidžiamiems gandams. Ar tikite, kad Feliksas Potockis, Branickis ir Ževuskis būtų ėmęsi vadovauti Targovicos konfederacijai, siekdami išduoti savo šalies interesus, ar jie būtų drįsę kreiptis į Rusijos imperatorę su tokiais tamsiais ketinimais? Tačiau grįžkime prie pirmosios pokalbio temos. Jūs puikiai suprantate, kad negalite likti be jokios veiklos, negalite rodyti nepasitenkinimo naująja tvarka ar nepripažinti, jog imperatorė rodo gerą valią jūsų tėvynainiams. Pateiksiu jums keletą pasiūlymų, išsirinkite tinkamiausią. Pavyzdžiui, rūpintis karališkųjų valdų administravimu būtų kaip tik jūsų vertas užsiėmimas. Šios valdos, blogai tvarkomos, labai nuvertėjo ir duoda nedaug pajamų karaliui, turtindamos tik tuos, kurie jas valdo.

Atsakai, kad pats turiu daug nuosavybės, todėl negaliu priimti šio pasiūlymo, taip pat neketinu turtėti administruodamas man nepriklausančias žemes, aukoti tam savo poilsį bei ramybę.

Tuomet Zubovas pasiūlė man imtis globoti jaunąjį kunigaikštį Dominyką Radvilą, kadangi globėjas turi būti įtakingas, doras ir nesuinteresuotas žmogus, nes, kaip jis sakė, Radvilų turtas milžiniškas, o reikalai labai pašliję. Jis taip pat pastebėjo, kad, būdamas jų giminaitis, neturėčiau atsakyti padėti.

Atsakai taip pat, kaip ir į pirmąjį pasiūlymą, tik pridūriau, kad savo gyvenime globojau vien vargšes našles ir našlaičius ir kad niekada neprisiimsiu atsakomybės, kurią užkrauna tokio didžiulio turto globa.

Sudirgęs kunigaikštis galiausiai pasakė, kad tuomet turėsiu užimti kokį nors postą ministerijoje, ir nėra priežasčių, dėl kurių tokios vietos galėčiau atsakyti, ir kad man bus leista pasirinkti. Jis davė man kelias dienas pagalvoti ir gana staiga mane paliko, aš vos spėjau jam priminti, kad mano žemių sekvestras dar nenuimtas, o mano situacija kritiška.

Po susitikimo su kunigaikščiu mane apnioko liūdnos mintys. Supratau, kad pasiūlymas, kurį man ką tik pateikė, iš tiesų buvo įsakymas, kad, nepaklusęs jam, atvirai pasisakysiu prieš Rusiją, o tai reiškė rizikuoti ir tapti persekiojamam, prarasti turtą ir sužlugdyti savo šeimą bei kreditorius.

Neseniai buvau gavęs laiškų iš Lietuvos, mane ragino nepasiduoti egzaltacijai ir paisyti savo šeimos, draugų ir tėvynainių, persekiojamų ir dejuojančių K... šeimos priespaudoje, interesų.

Du anoniminiai laiškai, vienas rašytas Kolontajaus ranka, priminė man, kad jei buvo lengva ir malonu tarnauti tėvynei jos klestėjimo metais, tai būtina ir kilnu neatsakyti tai daryti ir tuo metu, kai ji kenčia priespaudą. Mane ragino apsišarvuoti kantrybe, nusi-lenkti likimui ir pasinaudoti įtaka, kurios galiu įgyti Peterburge, kad galėčiau apsaugoti savo tėvynainius, nes, sakė jie, *jei tokie žmo-*

nės kaip jūs nusišalins nuo reikalų, tai jais užsiims intrigantai ir piktavaliai.

Po keleto dienų kunigaikštis Zubovas pasikvietė mane, norėdamas paklausti, ar pasirinkau su kuo būti, ir pareiškė, kad negalima švaistyti laiko, nes imperatorė, norėdama užbaigti tvarkos atstatymo darbus Lenkijoje, būtų sužavėta, jei svarbiausi postai šioje okupuotoje šalyje būtų užimti visuotinai gerbiamų žmonių.

Prieš atsakydamas, išdrįsau dar kartą paklausti, ar galiu tikėti kunigaikščio garantijomis, kad Lenkija nebus padalyta, ir Zubovas dar kartą tai patvirtino, pareiškėdamas, kad, jei noriu, jis suteiks man progą išgirsti tai iš pačios imperatorės lūpų; tuomet sutikau užimti postą Lenkijos civilinių reikalų ministerijoje.

Kunigaikštis pagyrė mane už tai, kad parodžiau gerą valią ir neatsisakiau šio pasiūlymo, ir atsisveikino. Jis pažadėjo nusiųsti laiškus Baltosios Rusios generalgubernatoriui Pasekui ir patikino mane, kad tą pačią dieną pasikalbės su K... ir atves jį į protą dėl mano žemių sekvestravimo bei įsakys šį sekvestravimą tuoj pat panaikinti. Iš tiesų, jau kitą dieną didysis etmonas pats atėjo pas mane ir pranešė apie gautus įsakymus, tik pasiskundė, jog aš jį neteisingai apkaltinęs, kadangi jis veikęs tik remdamasis kunigaikščio Zubovo laišku, kurį šis pamiršo ir nepanoro prisiminti.

Mano išvykimo išvakarėse ponas Altestis, kunigaikščio Zubovo sekretorius, atnešė man imperatorės pasirašytą laišką Baltosios Rusios gubernatoriui, kuriame buvo nurodymas panaikinti mano šeimos žemių sekvestravimą ir padėti man visais klausimais, kuriais tik į jį kreipčiausi.

Viešnagės Peterburge metu pastebėjau, kad viena po kitos organizuojamos šventės ir visuotinės linksmybės slėpė dvare bei ministerijose vyraujančią nerimą ir liūdesį dėl naujienu, gaunamų iš Prancūzijos. Su nerimu buvo stebima nepaprasta Respublikos kariuomenės sėkmė, siaubą kėlė tai, kaip greitai, pakurstytos ar spontaniškai sukildavo ištisos provincijos ir didžiudavosi įsiliejusios į Prancūzijos Respubliką, bet labiausiai gąsdino naujųjų revoliucinių idėjų plitimas Europoje, nes revoliucija kėsinosi į socialinę tvarką bei vertė drebėti sostuose visus valdovus. Pašnibždomis buvo kalbama, kad 1792-ųjų lapkričio 19 dieną Konventas Prancūzijos liaudies vardu paskelbė broliausiąsias ir suteiksias pagalbą tautoms, norinčioms išsilaisvinti, ir įpareigosias generolus teikti šioms tautoms pagalbą bei apginti piliečius, persekiojamus už laisvę.

Iš tiesų šis dekretas buvo paskelbtas tik dėl vieno kelių valstiečių sukilimo De-Pon krašte ir dėl žiauraus elgesio su sukilėliais, kurie dekrete vadinami patriotais. Šis įvykis buvo plačiai komentuojamas ir pranašaujamos liūdnos perspektyvos. Prancūzų emigrantai pasinaudojo tuo dekretu, norėdami pasėti nerimą Peterburgo dvare ir pakurstyti jo nepasitikėjimą bei įtarumą dėl lenkų tautos, o Targovicos konfederatai pasinaudojo proga pateisinti savo veiksmus ir pakelti savo vertę Peterburgo dvaro akyse, įtikinti Rusiją, kad Lenkijoje galima pasitikėti tik jais ir jų šalininkais.

Prieš pat man atvykstant kurjeriai atnešė naujieną, kad Prūsijos karalius ką tik paliko Prancūzijos teritoriją, kad Savoijos ekspedicija patikėta generolui Monteskjė, kuriam neprireikė nė trijų dienų atžygiuoti į Šamberi, kad generolas Anselmas taip pat lengvai atžygiavo iki Nicos ir kad naujosios Prancūzijos teritorijos pavadintos Monblano ir Jūrinių Alpių departamentų vardu.

Jau buvo žinoma apie generolo Kiustino sėkmę Vokietijoje, apie

(Nukelta į 40 p.)

(Atkelta iš 39 p.)

jo okupuotą Majencą ir apie pavojingas idėjas, plintančias kartu su jo pergalėmis, nes jis kvietė tautas išsilaisvinti, panaikinti didelius mokesčius, bet apmokestinti dvasininkiją ir diduomenę bei griežtai bausti valdininkus, reikalaujančius mokesčių iš plebėjų. Jo šūkis buvo „Karas pilims, taika lūšnelėms“.

Peterburge taip pat buvo žinoma, kad generolas Diumurjė, užsimojęs nukariauti Belgiją, lapkričio 6 dieną laimėjo Žemapo mūšį, kad 14 dieną prancūzai užėmė Briuselį, o gruodžio 15 dieną Konventas Belgijos provincijas pavadino Prancūzijos departamentais.

Buvo žinoma, kad gruodžio 3 dieną priimtas dekretas dėl Liudviko XVI teismo Konvente, kad 11 dieną jis stojo prieš teismą, kad jis buvo apklaustas pirmininko, o to paties mėnesio 26 dieną, lydimas trijų gynėjų, stojo prieš teismą antrą kartą.

Pastarosios naujienos apie karalių sukėlė visuotinį pasipiktinimą, tačiau niekas nesitikėjo tragiškos atomazgos.

Man atvykus, buvo gautos dvi svarbios naujienos, atgaivinusios prancūzų emigrantų viltis ir suteikusios jiems paguodą. Pirmoji skelbė, kad generolas Diumurjė, nepatenkintas dekretu, kuriuo Belgijos provincijos buvo pavadintos Prancūzijos departamentais, ėmė su panieka kalbėti apie nacionalinį Konventą, be to jam atsibodo kvaili priekaištai dėl kariuomenės plėšikavimų Belgijoje (priekaištavo komisarai iš Paryžiaus), tad jis kartu su savo kariais pasiryžęs iškelti maišto vėliavą. Antroji naujiena skelbė, kad sausio 12 dienos Konvento posėdyje lordas Grinvilis, Anglijos valstybės sekretorius, įteikė oficialios notos kopiją piliečiui Šovelenui, įgaliotajam Prancūzijos pasiuntiniui Londone, ir kad ši nota skelbė, jog Britanijos ministerija pareiškia nepripažįstanti piliečio Šoveleno įgaliotą atstovą, nes šis nėra atsiųstas Prancūzijos karaliaus. Ministerija taip pat priekaištavo Prancūzijai dėl to, kad, pirma, ši sulaužė sutartis, atidarydama Esko kanalą ir leisdama navigaciją šioje upėje, ir, antra, kad lapkričio 19 dienos Konventas dekretu pažadėjo pagalbą tautoms, norinčioms nusimesti savo vyriausybės jungą. Ministras baigė savo laišką pareiškdamas, kad Prancūzija gali įrodyti savo troškimą taikiai sugyventi su Anglija tik vienu būdu – atsisakydama ketinimų plėsti savo valdas ir visiškai nesikišdama į kitų tautų vyriausybės reikalus.

Šias naujienas atnešusius kurjerius Peterburge pasitiko nepaprastai džiugiai. Visi jau įsivaizdavo, kaip Diumurjė žengia į Paryžių, jį lydi triumfuojanti kariuomenė, gelbstinti Liudviko XVI gyvybę, jį grąžina valdovą į protėvių sostą ir atkuria visas jo teises, svajota ir apie tai, kad Prancūzijoje ir visoje Europoje atkuriamą tvarką ir ramybę. Niekas neabejojo, kad Anglijos pareiškimas skirtas sustiprinti Diumurjė pasiryžimą pagąsdinti revoliucionierius ir atlikti didžiuosius žygius, kurių taip nekantriai buvo laukiama, tačiau šia menama paguoda džiaugtasi neilgai, nes, praėjus penkiolikai dienų, Rišeljė kunigaikštis, atvykęs kaip kurjeris iš Vienos, atvežė naujieną, jog 1793 metų sausio 21 dieną Liudvikas XVI nukirsdintas Paryžiuje, Revoliucijos aikštėje. Ši naujiena pribloškė emigrantus, giliai prislėgė imperatorę, papiktino Rusijos Vyriausybę bei Peterburge reziduojančius užsienio pasiuntinius ir visus geruosius žmones. Rusijos sostinėje mano matytas šventes ir pasilinksminimus pakeitė niūri tyla.

Iš Peterburgo išvykau 1793 metų vasario 17 dieną ir per Mogilavą bei Vilnių į Varšuvą atvykau to paties mėnesio pabaigoje.

Branickis, vadovaujantis generaliteto delegacijai, gavo audien-

ciją Peterburge. Imperatorė priėmė jį sėdėdama soste, apsupta dvaro didžiūnų. Jis pasakė patetišką kalbą, gyrė imperatorę ir labai nusižeminęs dėkojo lenkų tautos vardu, prisistatydamas kaip šios tautos valdžios atstovas. Branickis pareiškė, kad visi lenkai pasiruošę sudaryti su Rusija sąjungą, kuri užtikrintų Respublikos vientisumą ir nepriklausomybę, ir baigė sušukdamas, kad *Dievas ir Jekaterina buvo vieninteliai ramsčiai, ant kurių laikėsi lenkų viltys*.

Kartu su kitais užsieniečiais dalyvavau audiencijoje kaip žiūrovas. Jai baigiantis, kancleris imperatorės vardu atsainiai padėkojo lenkam ir konfederacijai atstovaujantiems atstovams išdalijo puikias dovanas.

Deputatams grįžus į Gardiną, tokia menka ataskaita negalėjo patenkinti visuomenės, nors visi labai stebėjosi, jog Branickis neišvyksta iš Peterburgo, o pasilieka, prisidengęs šeimos reikalais.

Feliksas Potockis suvokė, deja, per vėlai, kokios atsakomybės prisiėmė ir kokių naujų nelaimių tai gali užtraukti Lenkijai.

Siekdamas išsisukti iš konfederacijos maršalkos pareigų ir galbūt vis dar turėdamas vilčių gauti Rusijos imperatorės malonių savo tėvynainiams, jis paprašė misijos Peterburge, kurią ir gavo, tačiau ambasadoriaus rangą jam suteikė tik imperatorės specialiu įsakymu.

Štai instrukcija, kurią konfederacija 1793 metų kovo 7 dieną Gardine davė Feliksui Potockiui:

„Pirma. Ponas maršalka turi kuo skubiau keliauti į Peterburgą ir ten nustatyti, susitaręs su J. D. imperatore, sąlygas, kuriomis dvi tautos galėtų susijungti į ilgalaikę sąjungą, tačiau, suderinęs pagrindinius principus, jis turi pranešti juos mums arba paprašyti iš mūsų pilno įgaliojimo jam vienam arba kuriam kitam asmeniui, kurį pas jį nusiųsime, kad galėtų kuo greičiau užbaigti jam patikėtas derybas.

Antra. Kadangi mūsų valstybės sandara yra konstitucinė respublika, susieta abipusiai įsipareigojimais, kuriuos gali prisiimti abi šalys, kadangi numatyta tokia valstybės valdymo forma, ponas maršalka turės teikti reikalingas pastabas bei ginti savo poziciją, jei to reikalaus aplinkybės.

Trečia. Jei prireiks, maršalka griežtai pareišk, kad savanoriška priesaika, duota mūsų ir mūsų tautos dėl Respublikos valdų vientisumo, kurį mums garantuoja didžiosios sutartys, jokių būdu neleidžia mums iš naujo nagrinėti šio klausimo, todėl joks tokio pobūdžio pasiūlymas, kas jį bepadarytų, negali būti įtrauktas į pakta, sudaromą su Respublika per jai atstovaujantį organą.

Ketvirta. Patikėdami Abiejų Tautų konfederacijos maršalkai Potockiui, kurio uolumas ir charakteris gerai žinomi, tautos interesų gynybą ir siekdami pabrėžti tautos valią bei suteikti jo misijai daugiau svarbos, valstybinį, mūsų valią išreiškiantį ir maršalką Potockį įgaliotą aktą, pasirašytą maršalkų, mes užantspaudavome abiejų susijungusių tautų antspaudais ir atidavėme saugoti kanceliarijos archyve“.

Nesunku numanyti, kad nei šios instrukcijos, nei tas, kuris jas ten nuvežė, nepadarė Peterburge jokio įspūdžio.

Feliksas Potockis, pritvinkęs mandagumo dvarui, puoselėdamas viltis, kurios niekada taip ir neišsipildė, tęsė viešnagę Peterburge; jis vilko sunkią egzistenciją ir niekada daugiau nebeapasirodė Lenkijos politinėje arenoje.

Kaip minėjau, Branickis liko Peterburge ir negrįžo su delegacija, kuriai vadovavo. Kancleris kunigaikštis Sapiega, Ževuskis ir dauguma svarbiausių konfederatų, nujausdami liūdną atomazgą, pasitraukė į savo dvarus.